

Filosofi med børn

En introduktion

Af Louise Nabe-Nielsen

*"Der er intet i det ordinære menneskes liv,
der ikke kan gøres til genstand for tænkning..."*
(Hannah Arendt, *The Life of the Mind* – egen oversættelse)

Gennem de seneste år har der været stadig stigende interesse for feltet "filosofi med børn". Retter vi blikket mod udlandet, fx England, Sydafrika, USA og Norge er der tale om et felt, som rummer meget forskning og teori, og som samtidig ses udbredt som en undervisningspraksis i skolen. Filosofi med børn er altså ikke kun en teoretisk position eller en særlig praksisform, men derimod netop begge dele.

Feltet rummer en lang række forskellige retninger og traditioner, og selvom disse begrundes og praktiseres filosofi med børn på forskellige måder, er der samtidig tale om et fælles afsæt, som forbinder de mange retninger og traditioner med hinanden.

I introduktionen her beskrives dels nogle af de elementer, som hører hjemme i det fælles afsæt, dels nogle af de nuancer og dimensioner, som er karakteristiske for Rum for Undren's arbejde og placering i feltet, og som derfor også skinner igennem i de uddannelsesforløb, tekster og materialer, som Rum for Undren udvikler og tilbyder.

Det fælles udgangspunkt

Når man taler om "filosofi med børn" er der først og fremmest tale om en pædagogisk praksis hvor *børn filosoferer*.

Som enhver anden pædagogisk praksis er der tale om et særligt *indhold*, en særlig *form* og et særligt *formål*. Indholdet er det, som der filosoferes over, mens formen udgør måden, hvorpå der filosoferes – herunder også den tilgang, som understøtter, at der filosoferes. Formålet er selve hensigten med det at praktisere filosofi med børn, det vil sige overvejelserne over, hvorfor vi praktiserer filosofi med børn.

Når filosofi med børn præsenteres som en pædagogisk praksis lægges der samtidig vægt på, hvordan og hvorfor feltet hører hjemme i de pædagogiske institutioner, særligt i

skolen. Det betyder ikke, at børn ikke kan filosofere på alle mulige andre tidspunkter, men blot, at det er som pædagogisk tænkning, at feltet primært bliver defineret og udviklet.

Samtidig er der også tale om et særligt fokus på det *at filosofere*. Med dette menes der, at børn selv skal filosofere fremfor at blive undervist i, hvad historiens filosoffer har tænkt og sagt. Hvad der menes med det at filosofere, vender vi tilbage til i det følgende. Det er imidlertid vigtigt at understrege, at det at filosofere knytter sig til et indhold, noget der filosoferes over – hvorved vi igen er tilbage ved feltet som en pædagogisk praksis.

Et filosofisk indhold

Det filosofiske indhold hører også hjemme i det afsæt, som de mange forskellige retninger og traditioner har til fælles, idet indholdet så at sige er selve udgangspunktet for overhovedet at filosofere. Der er tale om et indhold, som trænger sig på i vores liv, og som af samme grund også har beskæftiget filosoffer gennem flere tusinde år. Indholdet udgøres af fænomener som *retfærdighed, erkendelse, tid, kærlighed, frygt, håb, vilje, frihed* osv. Disse fænomener optræder i vores liv – uanset hvem vi er, hvor vi lever, eller hvad vi beskæftiger os med.

Det kan være svært at afgrænse indholdet i forhold til andet indhold i vores liv. I filosofien taler man ofte om en række discipliner, som inddeler de filosofiske spørgsmål i forskellige kategorier. Hver af disse discipliner kan siges at høre hjemme enten i den såkaldte *praktiske filosofi* eller i den *teoretiske filosofi*.

Det særlige for den praktiske filosofi er, at den berører spørgsmål, som har at gøre med vores praktiske liv, med spørgsmål, som vi må tage stilling til. *Hvad afgør om en handling er god? Hvem skal bestemme mest i samfundet? Er det retfærdigt at dele goderne ulige? Hvad afgrænser det smukke i forhold til det grimme? Må man gøre andre ondt?* I den praktiske filosofi er indholdet kendetegnet ved, at der ikke findes eksakte svar. Uanset hvor meget vi filosoferer, vil vi aldrig finde frem til én sandhed.

Den teoretiske filosofi rummer spørgsmål, der har at gøre med vores eksistens, erkendelse og altings væren. Her spørger vi til fænomener, som optræder i vores liv, men som vi alligevel ikke har fundet eksakte forklaringer eller svar på. *Har mennesket en sjæl? Hvad sker der, når vi dør? Hvordan opstod universet? Findes virkeligheden i sig selv? Hvordan erkender vi, om noget er rigtigt?* Den teoretiske filosofi er kendetegnet ved, at vi ikke kan vide, om der findes eksakte svar.

I filosofi med børn er indholdet som nævnt selve udgangspunktet for overhovedet at filosofere. Men selvom der ikke findes eksakte svar på de filosofiske spørgsmål, er det en grundbevægelse i filosofien, at vi søger efter svar. Filosofi kommer af *Philosophia*, som

betyder *kærlighed til visdom* eller *indsigt*, og netop heri ligger en stræben efter at finde svar.

Undren og filosofi

Som beskrevet findes der mange retninger i filosofi med børn og dermed også mange forskellige forståelser af, hvad filosofi med børn er og bør være. I den retning, som udfoldes i nærværende sammenhæng, betones børns *undren* som et væsentligt aspekt. Det filosofiske indhold er nemlig ikke blot kendetegnet ved, at det optræder i vores liv og at vi søger efter svar og indsigt, men også, at det knytter an til en undren. Med undren er der tale om en særlig form for grebthed eller forbindelse til det fænomen eller den sag, som er udgangspunktet for at filosofere.

Børns undren kan vise sig i forskellige situationer, både i og udenfor den pædagogiske kontekst, og det er langt fra altid muligt at gribe den, når den indfinder sig. Det centrale er imidlertid, at det indhold, som der filosoferes over, forbindes med børns undren og dermed knyttes tæt deres erfaringer.

Overordnet kan man skelne mellem *undringsvækkende* eller *undringsbaserede* aktiviteter, hvor førstnævnte i sig selv vækker undren og derved skaber fælles erfaringer i selve den pædagogiske situation, mens sidstnævnte inddrager den undren, som børn har med sig fra forskellige situationer.

Når børns undren og erfaringsverden betones i filosofi med børn, får det betydning for, hvilket indhold, der konkret udvælges, og hvordan der arbejdes med det.

Formål

Formålet med at filosofere med børn knytter an til børns "møde" med det filosofiske indhold, mere specifikt til børns undren over de filosofiske fænomener i deres tilværelse.

Når børn fx gang på gang vender tilbage til spørgsmålet om, hvorfor nogen må få lov til ting, som andre ikke må, når de begejstret udbryder, at de har opfundet et hemmeligt sprog, eller når de mere forundret spørger om, hvordan vi kan vide, at ikke alting er en drøm, ja, så er der netop tale om, at børnene har mødt et filosofisk indhold. I eksemplerne her udgøres indholdet af temaer som *retfærdighed*, *sprog*, *opfindelse* og *erkendelse*.

Børn møder – ligesom voksne – filosofiske fænomener overalt i tilværelsen. Derfor er det både vigtigt og meningsfuldt at give plads til, at børn kan filosofere over disse fænomener. Formålet med filosofi med børn er således at skabe rum for, at børn kan

udfolde sig filosofisk, det vil sige *undre sig* og *filosofere* over de fænomener og spørgsmål, som viser sig med deres hverdagserfaringer og som kan siges at have filosofisk karakter. Derved bliver børn i stand til at forstå verden bedre – og dermed også sig selv.

En vigtig dimension er endvidere den tænkemåde, som børn nødvendigvis må gøre brug af og derved også opøver, når de filosoferer. Her er der ikke tale om særlige tænkekompetencer, men derimod om en særlig filosofisk tænkemåde forstået som en form for forbindende tænkning, hvor de enkeltstående erfaringer forbindes med almene perspektiver. Med denne tænkemåde hæves blikket over det rent episodiske og konkrete.

Form og tilgang

For at muliggøre, at børn i filosofisk forstand kan møde og undersøge deres omverden, er det vigtigt at skabe rammer for dette i den pædagogiske praksis. Man må altså tilrettelægge praksis på en sådan måde, at den understøtter det undrende og filosoferende. Overordnet kan man derfor tale om, at man i filosofi med børn må skabe rammer for to ”rum”, nemlig et *undringsrum* og et *undersøgelsesrum*.

I undringsrummet rettes fokus mod børnenes undren og deres personlige tilknytning til fænomenet eller temaet. I dette rum er den fænomenologiske tilgang særlig væsentlig, idet denne kan understøtte, at fænomenet udfoldes. At arbejde fænomenologisk vil først og fremmest sige at åbne for børns umiddelbare oplevelse og forståelse af verden. Her er der tale om en før-teoretisk og fordomsfri tilgang med fokus på børns beskrivelser af verden. Det handler ikke om at forklare eller begrunde, men om at beskrive. Den fænomenologiske tilgang kan understøtte børns tilknytning til fænomenet, og måske endda bringe aspekter frem, som ellers ville blive overset.

I undersøgelsesrummet er den hermeneutiske tilgang mere væsentlig. Med denne flyttes fokus fra det rent beskrivende til det mere forståelsesorienterede. Her er der tale om, at børnene undersøger det fænomen, som viste sig i undringsrummet, fx *mod*, *håb*, *venskab* eller *tid*. Dette sker ved både at lade børnene møde hinandens tanker, at præsentere dem for omverdenens tanker og at se nærmere på, hvilke forforståelser, der er indlejret i børnenes egne tanker.

Mødet med verden

Filosofi handler om tænkning, og filosofi med børn handler om børns tænkning. For at filosofi med børn imidlertid ikke isoleres til blot at blive tankeudveksling mellem de børn, der deltager, men også er et sted, hvor børnene kan overskride deres egen og

hinandens tænkning, er det vigtigt at lade børnene møde forskellige tanker fra deres omverden.

Det væsentlige i denne sammenhæng er at præsentere børnene for *æstetiske og filosofiske udtryk*.

Med æstetiske udtryk er der tale om de udtryk, som findes i kunsten, i litteratur, digtning, musik, film osv. Det særlige ved de æstetiske udtryk er netop, at der ofte "siges" ting og udtrykkes tanker, som overskrider det, der i forvejen er tænkt, eller i hvert fald overskrider det, som er udtrykt verbalt. Mødet med en god børnebog kan inspirere og forstyrre børnene i en sådan grad, at de gør sig nye og flere tanker – eller måske får vakt en undren.

De filosofiske udtryk kan være svære at inddrage i praksis, da filosofernes tanker kun sjældent er formidlet for børn. Imidlertid er netop filosofien særlig relevant, idet denne jo meget præcist – og sprogligt – udtrykker sig forskelligt om netop de filosofiske fænomener og temaer.

Undersøgelsesformer

I den del af filosofi med børn, som særligt omhandler det, man kunne kalde en *filosofisk undersøgelse*, er det relevant at tale om flere forskellige undersøgelsesformer. Når man ved hjælp af tænkningen undersøger et fænomen, kan vi sige, at man filosoferer. Måske tænker man, at *lykke* må handle om at rigdom eller parforhold, hvorefter man så måske tænker, at det nok alligevel ikke er afgørende for lykken, om man er rig... osv. Tænkning er det, vi gør brug af, når vi i filosofien undersøger et fænomen eller et tema, fx lykke. Men tankerne *udtrykkes* ikke blot med sproget, men kan også *formes* gennem sproget. Her er der tale om, at tankerne ikke kun betragtes som noget, der ligger forud for den sproglige ytring, men også anerkendes som noget, der formes igennem selve sprogliggørelsen.

Ligesom det verbale sprog således kan bruges som *undersøgelsesform*, hvorigennem tankerne bliver til, er også andre "sprog" relevante og tilgængelige i filosofi med børn. Ved at lade børnene undersøge verden gennem brug forskellige æstetiske arbejdsformer, fx ved at lade dem tegne, hvordan venskab ser ud eller tage billeder af tro, kan der forme sig nogle tanker, som ellers ikke ville dukke op. Måske indebærer venskab en særlig farve, eller tro udtrykkes bedst gennem et billede af et træ. De forskellige æstetiske arbejdsformer bliver i filosofi med børn til filosofiske undersøgelsesformer, som efterfølgende kan indgå i formuleringen af, hvilke tanker, der blev gjort: *Et træ udtrykker noget vigtigt om tro, fordi det er levende og på sin egen måde også er håbefuldt – ligesom troen.*

Den filosofiske samtale

Den filosofiske samtale er gennemgående, når man filosoferer med børn. Og selvom børnene ofte må undersøge verden på forskellige æstetiske måder, er den filosofiske samtale vigtig både som undersøgelsesform og kommunikationsform.

I samtalen er der en række elementer, som er vigtige at stræbe efter, og som er med til at sikre, at samtalen faktisk bliver filosofisk. Disse elementer skal ikke kun tilvejebringes af den voksne, men må understøttes af børnene selv.

Det første element handler om at *stille spørgsmål*, hvilket er fundamentalt i den filosofiske samtale, idet det er spørgsmålene, som åbner for en undersøgelse af temaet og fører undersøgelsen i nogle bestemte retninger. Det filosofiske spørgsmål bliver beskrevet nærmere i det følgende afsnit.

Andre vigtige elementer er at *lytte og svare*. Her er det vigtigt, at der faktisk lyttes til det, som siges, og at man holder sig til sagen, når man svarer. Det er også i denne sammenhæng, at det at *tænke sammen* er væsentligt, idet målet med samtalen jo først og fremmest er at undersøge den filosofiske sag, hvilket i eksempelvis en classesammenhæng bliver en fælles opgave. Målet er ikke at få ret eller komme til orde, men derimod at undersøge og forstå en sag.

Noget som er særlig vigtigt, og som kan siges at være afgørende for overhovedet at kunne tale om en *filosofisk* samtale er det *almene* aspekt. Her er der tale om, at samtalen indholdsmæssigt må have almen karakter, det vil sige, at der samtales alment om det filosofiske fænomen. Det almene kommer til udtryk både i den måde, der spørges på, og den måde, der svares på. *Hvad betyder det at dele retfærdigt? At dele retfærdigt betyder, at alle får lige meget*, er eksempler på et alment spørgsmål og tilhørende svar. Imidlertid er også det konkrete niveau, som handler om børnenes undren, egne erfaringer og hverdagens konkrete udtryk, væsentligt i samtalen. Disse er imidlertid ikke kun relevante i forhold til at forbinde det filosofiske med børns erfaringsverden, men er også relevante, når et alment udsagn skal begrundes eller understøttes. Et konkret udsagn som *Det er i hvert fald ikke retfærdigt, at min lillebror får lige så meget slik som mig, når han er så lille*, kan begrunde det almene udsagn *Det er ikke altid retfærdigt at dele*. Samlet set kan man tale om, at den filosofiske samtale – både spørgsmål, svar og andre ytringer – må pendulere mellem det konkrete og det almene niveau.

Det filosofiske spørgsmål

De filosofiske spørgsmål vedrører først og fremmest et filosofisk indhold. Det vil sige, at spørgsmålet berører de dele af et tema eller fænomen, som vi ikke har fundet eksakte svar på. Et fænomen som *tid* kan eksempelvis både siges at være naturvidenskabeligt,

idet man spørger til, hvordan uret registrerer tiden eller hvordan forholdet er mellem solens rotation og tiden, men det kan også være filosofisk, hvis man spørger til, hvad tid er som fænomen, eller hvor tiden eksempelvis kommer fra. Når et filosofisk spørgsmål skal formuleres, er det afgørende, at svaret ikke kendes på forhånd – hverken af børnene eller af den voksne. Kendes svaret er der formentlig ikke tale om et filosofisk spørgsmål.

Noget andet, som er væsentligt i formuleringen af det filosofiske spørgsmål er, at spørgsmålet skal være åbent, dvs. kunne føre til flere forskellige svar. Et åbent spørgsmål i filosofisk forstand kan godt føre til et ja/nej svar, fx *Er det godt at have venner?* eller *Må man stjæle, hvis det er nødvendigt?* men må så følges op med spørgsmål, der kræver begrundelser eller uddybning, fx *Hvorfor?* eller *Hvorfor ikke?*

For at sikre spørgsmålets åbenhed, er det også vigtigt, at det ikke indeholder nogle særlige antagelser, værdiladninger eller fordomme, som trækker svaret i en bestemt retning. Når man hører spørgsmål som *Hvorfor er Atomkraft en dårlig ting?* eller *Hvorfor er det forkert at have en bedste ven?* er der tale om spørgsmål, som implicit antyder, at en bestemt holdning er den bedste. Samme spørgsmål kan dog godt være filosofiske, hvis der er tale om, at de stilles i forlængelse af nogle udsagn, som kommer fra børnene og dermed skal undersøges nærmere. Som indledende spørgsmål vil de have en mere åben karakter, hvis de formuleres som *Er Atomkraft en dårlig ting?* og *Er det forkert at have en bedste ven?*

Den voksnes rolle

I den filosofiske samtale – og i filosofi med børn generelt – har den voksne en særlig rolle. Denne rolle er knyttet til selve formålet med at filosofere med børn, nemlig at understøtte børns undren og den filosofiske undersøgelse af forskellige fænomener i børns tilværelse.

Udover at planlægge, organisere og tage ansvar for det, som foregår i den pædagogiske kontekst – og således også i filosofi med børn – er det vigtigt, at den voksne er tilbageholdende i forhold til selv at undersøge den filosofiske sag, herunder komme med svar på de filosofiske spørgsmål. Dette skyldes primært, at den voksne traditionelt befinder sig i en *vidende* position i forhold børnene, og dermed har en særlig autoritet knyttet til det indholdsmæssige i undervisningen. Men når der filosoferes, er den voksne som bekendt lige så *uvidende* som børnene, hvilket må understreges gennem en tilbageholdenhed.

Rent organisatorisk er det vigtigt, at den voksne sørger for at *give tid* til, at børnene kan filosofere. Filosofi handler om tænkning, og denne formes og udvikles ikke bedre af et hurtigt tempo, tværtimod. Gennem en langsommelig proces, hvor der både gives tid til

fordybelse i temaet eller fænomenet, og samtidig gives tid til eftertanke før og efter spørgsmål og svar, åbnes der for en tænkning, som ikke er forceret.

Det er også den voksnes rolle at *opsummere*, hvilke tanker og forståelser, som er fremlagt undervejs i et filosofisk forløb. Da der ikke er eksakte eller enkle svar på de filosofiske spørgsmål, er det særlig vigtigt at opsummere løbende for derved at skabe overblik over de forskellige tanker. Om dette gøres visuelt ved hjælp af en tavle, sedler eller lignende, eller mundtligt, afhænger af situationen.

Endelig må den voksne også sikre, at ikke bare spørgsmål og svar, men også hele situationen skaber rum for *lige deltagelse*, altså at der skabes en grundstemning af åbenhed, hvor det enkelte barn kan og vil bidrage med sine tanker – ikke kun af pædagogiske grunde, men også fordi de forskellige tanker kan bidrage til den filosofiske undersøgelse.

...

Læs mere om filosofi med børn og tankerne bag Rum for Undren's arbejde i blandt andet følgende udgivelse:

Nabe-Nielsen, Louise (2019). *Filosofi i skolen. Undervisningens rum for undren*. Hans Reitzel.